

Tinbergen, de Nederlandse loonpolitiek en de sociaaldemocratie: een discussiedossier

Inleiding

Aad Blok

TSEG 20 (2): 103–108

DOI: 10.52024/tseg.14852

In 2021 verscheen de biografie van Nederlands bekendste econoom, Jan Tinbergen (1903-1994).¹ Het is opmerkelijk dat het 27 jaar moest duren voordat er een wetenschappelijke biografie verscheen van iemand die vermaard was om zijn wetenschappelijke werk en nationaal en internationaal grote invloed heeft gehad op het economische beleid en op het denken over een rechtvaardige verdeling van welvaart. In deze biografie schetst Erwin Dekker een zo volledig mogelijk beeld van het leven en het werk van de enige Nederlandse winnaar van de Nobelprijs voor de Economie (in 1969, het eerst jaar waarin deze onofficiële Nobelprijs werd ingesteld). Omdat Tinbergen ook een van de bekendste internationale economische experts was, verscheen deze biografie in een Engelstalige en Nederlandse editie.

Dat een volledige biografie zo lang op zich heeft laten wachten, zal zeker te maken hebben met het feit dat Tinbergen door zijn onwaarschijnlijk lange loopbaan en door zijn grote invloed op de economische wetenschap, op het nationale en internationale economische beleid, en op het denken over mondiale ongelijkheid, bijna 'larger than life' lijkt. Daarnaast speelt waarschijnlijk ook Tinbergens eigen terughoudendheid om in het openbaar over zijn persoonlijk leven te spreken een rol. Hij ging daarin ver, zoals ik zelf eerder heb beschreven: in een interview in een Studium Generale serie getiteld 'Autobiografisch', weigerde hij eenvoudigweg in te gaan op een vraag

¹ Erwin Dekker, *Jan Tinbergen (1903–1994) and the rise of economic expertise* (Cambridge 2021); Idem, *Jan Tinbergen. Een econoom op zoek naar vrede* (Amsterdam 2021).

naar persoonlijke herinneringen aan het gezin waarin hij opgroeide, omdat het wat hem betreft niet ging om zijn persoon maar om zijn wetenschappelijk werk.² Het is een voorbeeld van de regie die hij zelf wenste te houden over zijn publieke imago: een exacte wetenschapper en een overtuigd socialist en pacifist, met een sobere, bijna ascetische levensstijl, gecombineerd met een grote sociale beweging.

Als historicus van het economisch denken heeft Dekker vanzelfsprekend veel aandacht voor Tinbergens wetenschappelijke werk en voor zijn grote invloed op de ontwikkeling van de economische wetenschap als toegepaste wetenschap. Het centrale thema in Dekkers biografie is Tinbergens succesvolle project om van de op wiskunde gebaseerde moderne economie een echte beleidswetenschap te maken. De wetenschappelijke ontwikkeling van het vak staat bij Tinbergen altijd in dienst van de toepassing in het economisch beleid. Hoewel zijn inzet daarmee technocratisch kan worden genoemd, worden de doelstellingen van dat beleid voor Tinbergen bepaald door zijn levenslange socialistische politieke overtuiging en sociale beweging. Die overtuiging kreeg vooral vorm in zijn streven naar een eerlijke verdeling van inkomen en rijkdom, zowel op nationaal, als op internationale schaal, zoals samengevat in zijn motto 'van de verdeling komt de winst'. Het ontwikkelen van de economische wetenschap als beleidswetenschap gaf hij gedurende zijn uitzonderlijk lange actieve loopbaan vorm via een brede waaier van bestuurlijke en adviserende functies, zonder ooit zelf een actieve politieke verantwoordelijkheid te zoeken. Elders heb ik beargumenteerd dat juist het bewust afstand bewaren van de politieke praktijk een belangrijke reden was waarom hij over zo'n lange periode invloedrijk kon worden en blijven. Dekkers biografie laat overigens zien dat Tinbergens technocratische opvattingen over economische wetenschap als toegepaste beleidswetenschap soms op gespannen voet kon staan met democratische principes.

Deze biografie van Tinbergen gaat uitgebreid in op het verband tussen zijn wetenschappelijke werk en zijn socialistische overtuiging. Aan een specifiek aspect daarvan, het verband tussen loonpolitiek en werkloosheid, besteedt Dekker in het hoofdstuk over de jaren dertig aandacht in de paragraaf 'Werkloosheid en rationalisatie'.³

2 Aad Blok, 'Jan Tinbergen en de Nederlandse sociaal-democratie', in: Frans Becker, e.a. (red.), *Van Troelstra tot Den Uyl. Het vijftiende jaarboek voor het democratisch socialisme* (Amsterdam 1994) 197-227, 199.

3 Dekker, *Jan Tinbergen*, 130-134.

Dekker beschrijft daar hoe Tinbergen op basis van ‘een wat curieuze combinatie van [liberale] Oostenrijkse economie en marxisme’ er al vroeg van overtuigd was dat hoge lonen tot werkloosheid zouden leiden. Hij ging daarmee in tegen de heersende opvatting binnen de SDAP en de vakbeweging. In discussies daarover ontwikkelde Tinbergen vanaf de jaren dertig zijn denkbeelden over ordening, waarbij economische modellen werden gebruikt als beleidsinstrumenten om de overheid een ordenende rol in de economie te geven.

Dekker verwijst in zijn biografie niet naar een bijdrage van Tinbergen zelf in 1981 in het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, een van de voorlopers van dit tijdschrift, waarin hij terugblikte op het loondebat in de jaren dertig.⁴ Aanleiding was een artikel van Ad Knotter uit 1980 in hetzelfde tijdschrift, waarin hij de oorsprong van het naoorlogse Nederlandse beleid van loonmatiging vond in Tinbergens ideeën over ordening.⁵ In zijn reactie op Knotters artikel schrijft Tinbergen dat hij er vijftig jaar later nog steeds van overtuigd was dat overheidsingrijpen in de economie, inclusief een loonpolitiek, nodig was.

Naar aanleiding van het verschijnen van *Jan Tinbergen. Een econoom op zoek naar vrede*, schreef Ad Knotter een uitgebreid recensieartikel, waarin hij Tinbergens technocratische opvattingen plaatst in de context van het technocratisch-economisch beleid dat in Nederland na de Tweede Oorlog dominant werd. De redactie zag hierin aanleiding voor een bredere discussie over Tinbergens invloed op het economisch beleid in Nederland, en met name op de geleide loonpolitiek. In zijn bijdrage verwijst Knotter naar de kritiek op Tinbergens ideeën over loonpolitiek binnen de kring van naoorlogse vakgenoten. Een van de debatten hierover was aangezwengeld door Alfred Kleinknecht. In zijn bijdrage aan dit dossier wijst hij op de grote invloed die de traumatische ervaring van de hardnekkige massawerkloosheid in de jaren dertig had op het denken van Tinbergen en zijn generatiegenoten. Maar hij wijst ook op Tinbergens tweeslachtige houding ten aanzien van het Keynesianisme en het ontbreken van een duidelijk theoretisch perspectief dat verder reikte dan een in wezen technocratisch ideaal. Dat ontbrekende perspectief maakte, zo stelt Kleinknecht, de Nederlandse sociaaldemocratie weerloos tegen het sinds de jaren zeventig oprukkende neoliberalisme.

4 Jan Tinbergen, ‘Het loondebat in de jaren dertig’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 7 (1981) 43-47.

5 Ad Knotter, ‘Sociaaldemocratische opvattingen van loon en loonstrijd in Nederland (1918-1940)’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 6 (1980) 3-44.

In de bijdrage van Leendert Hoffman en Jan Pronk wordt de discussie verbreed naar de manier waarop Tinbergens ideeën in het Nederland van de laatste 75 jaar zijn toegepast in de praktische politiek. Zij geven hun visie op de vraag hoe terecht of onterecht het is om Tinbergen te beschouwen als wegbereider van het neoliberalisme in de Nederlandse sociaaldemocratie. Die invloed van het neoliberalisme op het Nederlandse economische beleid, dat decennialang mede vormgegeven of gedragen is door politici van sociaaldemocratische huize, was eerder onderwerp van discussie in dit tijdschrift.⁶ Met name het artikel van Thomas Kayzel legde een direct verband tussen de opkomst van de *public choice theory* in de economische wetenschap en de groeiende invloed van neoliberale denkbeelden binnen de PvdA.⁷ Hoffman en Pronk wijzen erop dat essentiële onderdelen van Tinbergens gedachtengoed over regulering van kapitaal, noch in Nederland, noch internationaal een politieke vertaling en effectuering kregen. Dat de PvdA ontvankelijk bleek voor neoliberale denkbeelden, vooral sinds de opkomst van de Derde Weg, onderkennen zij wel degelijk, maar dat was ondanks en niet dankzij Tinbergens invloed.

Erwin Dekker sluit dit dossier af met een respons op de drie bijdragen. Hij reageert daarin niet alleen op de kritiek van Ad Knotter op zijn biografie van Tinbergen, en diens ideeën over loonpolitiek en de regulering van de economie via de instrumenten van de economische wetenschap als beleidswetenschap, maar ook op de bredere kritiek zoals verwoord door Kleinknecht, en op de recente analyse van Thomas Kayzel en anderen van het hoe en wanneer van het omarmen van het neoliberalisme door de Nederlandse sociaaldemocratie. Daarbij stelt hij, net als in zijn boek, twee elementen in Tinbergens werk en gedachtengoed centraal: diens diepe overtuiging van de maakbaarheid van de economie, via de mede door hem ontwikkelde instrumenten van economisch beleid, en zijn geloof in de onafhankelijkheid van experts.

6 Rosa Kösters, Bram Mellink, Merijn Oudenampsen, Matthias van Rossum, 'Special Issue: The Dutch Neoliberal Turn', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 18:1 (2021).

7 Thomas Kayzel, 'Towards a politics of restraint. Public choice theory in the Dutch Labour Party of the 1970s', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 18:1 (2021) 53–78.

Erwin Dekker

Jan Tinbergen

EEN ECONOOM
OP ZOEK
NAAR VREDE

Boom

Over de auteur

Aad Blok is executive editor van de *International Review of Social History* en hoofd van de publicatieafdeling van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

E-mail: abl@iisg.nl